

OM BALANCEN MELLEM SAMFUNDSFAKTORERNE KAPITAL OG ARBEJDE

SÆRLIG MED HENBLIK PAA BYGGERIET

AF LEIF CHRISTENSEN

I det Produktionssystem, vi kaldte den liberale Kapitalisme, og hvorunder vi levede indtil den store Krise i 1929—30, var man naaet til en Fordeling af Samfundsproduktionen, der laa relativt fast, bestemt som den var af de private Erhvervsvirksomheders Overskud paa den ene Side og Arbejderorganisationernes Styrke paa den anden. Statsmagten stod udenfor det økonomiske Liv i Samfundet. Ganske vist drev Staten og Kommunerne en Række Erhvervsvirksomheder, men de hørte alle under Gruppen: »public utilities« saasom Vand-, Gas-, Elektricitetsværker o. l. og i enkelte Lande Jernbanerne. Men herudover tog Staten ikke Del i Landenes Erhvervsliv og lod dette følge sine egne Baner, med mere eller mindre Aktivitet, eftersom Tiderne var gode eller daarlige.

Den store Krise, der ramte Vesteuropa-Amerika, medførte imidlertid en Forandring heri. I alle Lande, uanset Regeringsformen, begyndte Staten at optræde regulerende og formidlende, for paa forskellige Maader at genrejse Produktionen og Omsætningen. Dette er for en stor Del sket gennem Byggeriet. I Forbindelse med Bestræbelserne for af befolkningshygiejniske Grunde at højne Boligstandarden, har det statshjulpne Byggeri været det Felt, hvor Staten først og lettest kunde sætte ind med kriseafhjælpende Foranstaltninger uden at volde for store Forstyrrelser i det øvrige Erhvervsliv, og samtidig er netop en bedre Boligforsyning det første Skridt til en Konsumudvidelse, da Boligen (Huset) altid har været og er den vigtigste Livsfornødenhed. Indirekte betyder Boligbyggeriet derfor langt mere end det for Befolkningen forholdsvis unødvendige og ret ligegyldige Vej- og Brobyggeri, fra hvilket vi i denne Artikel helt vil se bort.

Byggeriet er søgt fremmet paa fire Maader, af hvilke de tre sid-

ste og tildels den første noksom vidner om, at den Konjunktur, der har udviklet sig siden 1933, saa godt som udelukkende støtter sig til Statsindgreb.

1) Kapitalens Nødssituation i kapitalexporterende Lande, hvor Exporten stoppes enten af direkte eller indirekte Forbud eller af utilfredsstillende Likviditet i Debitorstaterne. — Exempel: England.

2) Rente-Sænkning ved mere eller mindre frivillig Konvertering af børsnoterede Obligationer, der tvinger Institutioner og formuende til i nogen Grad at tage Tabet ved Rente-Sænkningen, da det er forbundet dels med Besvær og dels med Risiko at udlaane individuelt. — Exempel: Tyskland, Italien.

3) Direkte Tilskud pr. Hus (Lejlighed) eller som en Procentdel af den fra anden Side skaffede Kapital. Garantier eller Penge indestaaende i Grunden (dette væsentlig i Kommuner, der er Grundejere). — Exempel: Debitorstater.

4) Øget Efterspørgsel efter Lejligheder, skabt af social Hjælp og lønhævende Foranstaltninger iøvrigt. — Alle Lande.

Financieringen af de direkte Tilskud til Byggeriet er i Lande som Tyskland og Italien for en Del foretaget over en Huslejeskat, der beslaglægger den Fordel, Husejeren ellers vilde have haft af Rentelettelserne. I andre Lande er Omkostningerne ved Kriselove gledet ind paa det almindelige Budget, selv om dette ogsaa har givet Anledning til særlig Skatteudskrivning. I alle Tilfælde er der skabt en Overflytning af Købekraft fra besiddende til ubemidlede. Denne Overflytning foregaar imidlertid paa forskellig Maade i de forskellige Lande, efter som vedkommende Lands Velstandsfordeling er mere eller mindre skæv. I denne Skala har England Plads i den ene Ende og et Land som Danmark i den anden: og de øvrige Lande rangerer her imellem alt efter Styrken af Efterspørgselen og Omsætningen paa Kapitalmarkedet, der er proportional med Indkomstfordelingens Skævhed.

Den skæve Indkomstfordeling i England med den deraf følgende relativt stærke Opsparing (Efterspørgsel efter Produktionsmidler) gav sig i Slutningen af forrige Aarhundrede og i Aarene indtil Verdenskrigen Udslag i en Købekrafts- og Kapital-Export; det vil sige, at Kapitalisterne udlaante Penge til Udlandet, eftersom Pengeanbringelse i England var mindre lønnende. Krigen forbrugte al disponibel Kapital, men efter Krigen satte Laangivningen atter ind. Denne Kapital-Export holdt Renten oppe paa et højere Niveau, end det ellers vilde have været Tilfældet. Den engelske

Laangivning blev imidlertid standset ved det indirekte Forbud imod Kapital-Export, der har hersket i England siden 1931, en Overenskomst mellem den engelske Regerings Finansministerium og de store Banker om ikke at laane til Udlandet uden efter nærmere Samraad. Initiativet udgik fra Banker og Regering i Forening i Anledning af Tysklands finansielle Indefrysning, men er siden opretholdt af Regeringen med stigende Modstand fra Bankside.

Denne Tilstopning af Afløbene har skabt Overflod og deraf følgende Nødsituation paa det engelske Kapitalmarked, en Overflod af Opsparing, der har givet sig Udslag i de største Konverteringer, der endnu er set foretaget. De Formuendes aarlige Tab herved anslaaes ved Konverteringerne af Krigslaanet og det $4\frac{1}{2}$ % Funding loan til at andrage ca. 30 Mill. Pund Sterling; men dette Beløb maa maaske multipliceres med 10 for at angive Størrelsen af Konsumflytning, naar man tager med i Betragtning de af Statens Konverteringer afledede, kommunale og private Konverteringer samt den Stigning i Aktiekurser, der har fundet Sted, og som bevirker, at ny Opsparing er dyr at placere.

Da Statsbudgettet ikke nedbringes med det af Staten sparede Rentebeløb, men tværtimod er stigende, i Modsætning til tidligere »boom« Perioder, er der her en Konsumflytning, der gennem de ovenfor omtalte Kanaler har været en væsentlig Faktor i Erhvervslivets Genrejsning. Da endvidere Ny-Investeringen møder meget lave Rentesatser paa Fondsmarkedet, har der ogsaa fra Kapitalefterspørgsels Side vist sig Tilbøjelighed til at gaa mere direkte ind i Byggeriet, enten ved at Familier selv i større Udstrækning end før har bygget eget Hus eller ved Investering i Panteobligationer. Dette sidste Fænomen, at Rentefaldet tvinger de besiddende til at gaa længere ned ad Renteskalaen for at finde Beskæftigelse, er et decideret intra-økonomisk Resultat af stor Kapitalgode-Efterspørgsel; var derfor samtlige Statssamfund af en lignende Beskaffenhed som England, kunde »Samfundsmaskineriet« automatisk sættes i Gang uden de gennemgribende Statsforanstaltninger, der har været nødvendige i andre Lande, og det viser tillige, i hvor høj Grad de »naturlige« Organer og Institutioner er de »kunstige« overlegne, at England var det Land, der kom først ud af Krisen.

En skæv Indkomstfordeling vil, naar Overklassens Overkonsum trækkes fra det øvrige Samfunds Underkonsum, give en vis Kapitalproduktion, der i Mangel af egen Expansion kan exporteres

(saalænge Inertien i Samfundet opretholder den skæve Indkomstfordeling). En Standsning af denne Export gennem Standsning af Udlaansvirksomheden maa føre til »kunstig« Expansion paa Hjemmemarkedet, og denne maa finde Sted paa en lavere Rente fod end den før forefundne. Denne Rentesænkning vil erfaringsmæssigt altid føre til forøget Byggeri, da Rentefodens Fald dels gør Omkostningerne mindre, dels Kapitalisationsfaktoren større, saaledes at Endeproduktet Ejendomme stiger i Værdi og altsaa bliver tiltrækkende Pengeanbringelse. Vi ser derfor ogsaa følgende ske i England: Udlaan til fremmede Lande standses, Renten falder, hvorigennem Byggeriet øges (hertil kommer ogsaa Statsstøtten), og Exporten af Kapitalgoder (særlig Staal) falder og Importen af Erts øges, vel at mærke uden at Exporten af Færdigvarer øges væsentlig, hvilket vil sige, at Konjunktoren er sket over indenlandsk Konsumudvidelse, begyndende med Byggeriet og fortsat over den deraf skabte Indtægtsstigning.

Følgende Statistik fra England viser da ogsaa, at Stigningen i Byggeriet (for Huse uden Statstilskud) begyndte i 1931, altsaa hvor ovennævnte Forhold indtraf.

Boligbyggeri (England uden Skotland).

31. Marts	Huse opførte med Statstilskud		Af private Bygherrer	Huse opførte uden Statsstøtte	Antal Huse opførte ialt
	Heraf af Kommuner ifl. Love af				
	1919 og 23	1924			
1925	18.151	2.473	47.045	69.220	136.889
1926	17.318	26.900	62.769	66.439	173.426
1927	15.003	59.090	79.686	63.850	217.629
1928	13.981	90.953	74.548	60.332	238.914
1929	5.069	50.654	49.069	64.700	169.532
1930	5.631	54.614	50.125	91.691	202.061
1931	—	52.514	2.565	128.728	183.807
1932	—	67.576	2.333	130.903	200.812
1933	—	54.566	2.493	143.437	200.496
1934	—	53.873	2.913	209.836	266.622

De Kanaler, der i England har ledet Konsumflytningen, er som ovennævnt bl. a. Konverteringen; Rentebesparelsen, der ikke blev afkortet i Skatterne, men foruden ny Gældsstiftelse er blevet anvendt til Understøttelser, Subsidier og offentlige Arbejder, gav Indtægt, særlig til mindre bemidlede, som derefter blev i Stand

til at efterspørge de nye Lejligheder og Huse og saaledes lettede Udførelsen bl. a. af de store »Slumclearing« Planer.

I Danmark har Udviklingen været en anden. Landet har siden 1860erne været kapitalimporterende, hvilket maaske har været en medvirkende Faktor til at gøre Indkomstfordelingen mindre skæv end i andre Lande. Der har samtidig ikke været nogen Kapitalophobning, der senere kunde presse Renten ned og være Stødpude mod Krisen. Alligevel har her i Landet Byggeriet spillet en stor Rolle for Genrejsningen af Næringslivet (ved Siden af Valutacentralens Betydning), og der er ogsaa her i Landet foregaaet en Overflytning af Købekraft mellem Samfundsfaktorerne, som har dannet Basis derfor.

Beboelseslejligheder opført i Aarene 1916—34:

I København		I Provinsbyerne
1916—21	gnstl. 2875	2558
1921—26	» 4215	2804
1926—31	» 6237	4290
1932—34	» 9293	5568
1934 Aaret	11557	8237

Ihvorvel der har været Stigning lige siden Krigen, alt eftersom Renten er faldet, har Byggeriet for Alvor taget Fart siden Verdenskrisen. Stigningen fra 6000 Lejligheder i 1926—31 til 9000 i 1932—34 er jo langt mere betydningsfuld end Stigningen fra 3000 i 1916—21 til 4000 i 1921—26, og Stigningen er siden yderligere accentueret.

Betragter vi Tallene for hvert Aar siden 1931, faar vi for

	København	Provinsbyerne
1931	8522	5241
1932	8226	2860
1933	8096	5607
1934	11557	8237

hvoraf ses, at det særlig var 1934, der udviste det store Byggeri. Den store samlede Konverteringsplan, der blev taget op under forskellige Former flere Gange i Aarets Løb, kunde ikke gennemføres i Danmark, hvor Opsparingen kun har ringe Styrke, da Indtægtsfordelingen med mange Mellemindkomster ikke giver saa stærk Opsparing, som man har i et Land med mange smaa og mange store Indtægter. Men Forberedelserne og de Enkeltkonverteringer, der blev gennemførte (ca. 775 Mill. Kr.), gav dog herhjemme Byggeriet Luft under Vingerne. Men det var den gene-

relle Kreditudvidelse, der fandt Sted gennem nye Kanaler, der har haft størst Indflydelse paa Konjunktoren, som den har udviklet sig i de senere Aar. Medens det øvrige Bankvæsen i Aarene efter Krisen blev staaende paa uforandrede Beløb for Udlaan og først i sidste Halvdel af 1935 forøgede dem, gik Staten og Nationalbanken som Led i Konverteringsforberedelserne ind for en Udvidelse af Krediten paa mindst 200 Mill. Kr. gennem Obligationsopkøb (Krisefond, Nationalbankens egne Obligationsopkøb + Udlaan iøvrigt). Hvad Staten har bidraget udover Krisefonden gennem Budgettet, lader sig vanskeligt, om i det hele taget udregne. Dette Opkøb i Forbindelse med Spekulationen drev Obligationer stærkt op i Kurs. De førende 4½ % Serier kom saaledes næsten i Pari. Herigennem faldt Byggeomkostningerne med ca. 10—15 %, og Byggeriet tiltog. Hvilke Kræfter har nu baaret denne Udvikling? Leveomkostningsniveauet er steget stærkt:

England (U. K.)	Danmark
1914 100	100
1930 158	166
1931 147	155
1932 144	155
1933 140	158
1934 141	165
1934 Dec. 147	174

Medens det i 1930 kun var 9 Points højere end Englands, var det i December 1935 27 Points højere. Selv om disse Pristal med Basisaar 1914 vel sagtens ikke er meget bevendt, maa man dog have Lov til at slutte, at der har været en langt stærkere Prisstigning for Danmarks Vedkommende, hvad angaar Leveomkostningerne. Dette i Forbindelse med Statens og Nationalbankens let absorberede Kreditudvidelse viser, at de mindre bemidlede i Danmark har maattet yde deres til Konjunktoren, ihvorvel Driftsherernes Fortjeneste ved Byggeriet og det øvrige Erhvervsliv en Tid maatte investeres i dyre Obligationer og senere i stadig dyrere Aktier. De Besiddende har maattet udrede Extraskatter, som for en Del har fundet Vej til Krisefonds o. l., men derimod ingen Rentenedsættelse (undtagen af de 600 Mill. Kr., der henlaa i Stiftelser, Fonds og en Del Forsikringsselskaber og som blev konverterede). Endvidere har gamle Ejendomme, særlig med store Lejligheder, maattet afgive et meget betydeligt Beløb i Lejeindtægt (op til 30 %), der er gaaet til det dyreste af det nye Byggeri, og det billigere Byggeri er støttet paa ovenfor omtalte Maade. At

Kreditvidelsen paa fuldt betryggende Maade kunde være foregaaet gennem de bestaaende Institutioner (Bankerne) ved Bygge-
laan er en anden Sag.

Specielt for Danmark er det meget store Antal Ægteskaber, der har sin Grund i det betydelige Fødselsoverskud i Begyndelsen af Aarhundredet, et Overskud, der holdt sig længere i Danmark end i noget andet Land. Havde man været klar over den derfra kommende »normale« og »sunde« Efterspørgsel, vilde der ikke have været den Angst for Byggekrak, som sikkert har afholdt mange Banker fra at give Laan.

	Antal Ægteskaber
1921—30 gnstl.	26.816
1931	29.027
1932	28.133
1933	31.958

Dette Behov for nye Lejligheder har sammen med Kreditvidelsen Haand i Haand skabt de gode Tider, Danmark i Øjeblikket nyder godt af, et Opsving af generel Art, som har afsat Købeevne hos alle Befolkningslag, saaledes at den har kunnet bære en udvidet Produktion, selv om de Besiddende ganske givet har maattet yde langt det meste hertil.

Som det vil ses af ovenstaaende Tal for Ægteskaber, har der været en samlet Stigning paa 16.613 Ægteskaber fra 1931 til 1934 incl. udover Gennemsnittet fra 1921—30. Hvis denne »naturlige« Efterspørgsel efter smaa Lejligheder ikke var sat ind, maatte et Forsøg paa Ophjælpning af Byggeriet have antaget andre og mindre ortodokse Former, saasom det Offentliges Køb af Slumkvarterer og Nybebyggelse af samme, hvilket vilde have nødvendiggjort ny Skatteudskrivning, altsaa endnu større Købekraftsflytning end allerede har været Tilfældet.
